

ազգային մատենագրութեան վերաբերեալ հրատարակութիւնները „Literarische Rundschau“ թերթին մէջ ծանօթացնել եւրոպացի գիտնոց, Ասպէս անցեալ տարի (անդ, 1896 Nr. 9) ծանօթացուց Լ. Յ. Տաշեանի «Վարդապետութիւն Ղուաքելոց» գործը, որուն հայերէն քննադիրներուն մէկ քանին գերմաներէն թարգմանութեամբ ալ հրատարակեց: Այս տարեալ (անդ, 1897 Nr. 2) կը ծանօթացնէ Լ. Յ. Տաշեանի «Յօդակ հայերէն ձեռագրաց մատենագրարանի Միխիլարանց» հրատարակութիւնը, զոր «Կոնթրական շքեղ գործ» (monumentales Prachtwerk) կ'անուանէ: Առաջին քննադատութեան մէջ Պր. Ֆետտեր հեղինակը կ'անուանէ «անխնդ գործունեայ հայ գիտնական», իսկ երկրորդին մէջ կ'ըսէ. «Հրատարակիչն Լ. Տաշեան այս գործով ալ դարձեալ ցուցցու գործելու իւր հազուագիշտ զգրութիւնը եւ ինք ղեկնք փրբու շատ մեծ գիտնական (als einen Gelehrten im grossen Stile) ներկայացուց:» — Եղն անդ կը խօսի նաեւ Լ. Բ. Սարգիսեանի նոր գործոյն վրայ՝ «Քննադատութիւնը Յովհ. Մանգակունւոյ եւ իւր երկասիրութեանց վրայ»: Հեղինակին այն կարծիքն, որ վարդանոց Պատմութեան մէկ խօսքին (Վինետ, 1862 էջ 55) սրբագրութեամբ՝ Գ. Կորնթացուց թղթոյն Յովհ. Մանգակունւոյ ձեռք թարգմանուած ըլլալը կը յայտնէ, շատ յանկուցիւր կը գտնէ Ֆետտեր: Եթէ, կ'ըստ, վարդանոց առած տեղեկութիւնը հին լաւ աղբերէ մը կը բղկէ, այն ատեն պէտք է Գ. Կորնթ. թուղթը ոչ թէ Ս. Գրոց ասորականէ հին թարգմանութեան մնացորդը համարել, քննադատը կը կարծէր, այլ Ս. Գրոց վերասին թարգմանութենէն ետքը թարգմանուած:

Լ. Գ. Գ.

ԻԶԳՈՒՆԻ ԹԵՐԹԵՐԷ ԹՂԷԼԻՓՈՒՆՔ

1. Դարձեալ Մար-դաս կատինա: — 2. «Ժառնկ շաբաթները վերստին եւ նրաստակոյ:» — 3. Մեր զուգահեռութիւնը 1896 թուին: — 4. «Մշակման յառաջ քննած մէկ յօդուածին երկորորդ եւ վերջին մասը:» — 5. Լրագրական: — 6. Հայերէն ինչ տպագրութիւններ: — 7. «Սաթնիւր», ամսուր: — 8. «Մարտի», զատական յօդուածները: — 9. Հատկի միջոց՝ ազգային ինստիտուտին համար: — 10. Հայ զաղխականներու նպաստ Ի Ռուսաստան: — 11. Տիրացա Կարաճօղանի կտակը: — 12. Ս'ըն է ուղիւ:

1. Գալիլէյ Մար-իթոս Կապիւլո «Տարազին» մէջ (Թիւ 1.) Բժշկապետ Բ. Կասառարեան, այս գիտնի նկատմամբ կը յայտնէ իւր խորհրդա-

ծուծիւնները: Չնայ կրնար յառաջ շարժել Պր. Բժշկապետին արդար գիտութեանց վերջին մասը. «Մի հանգամանք միայն պատեւ կարող էր (ի մեծ միջոցաւ հայոց) աշխուժութիւնը խորհրդաց Լայոց պատմութիւնը, էթէ Մար-իթոս Կասառարեանի գրքը արտաքին նշաններով» տուերի ձեւերով, զգրի թերթերով, լեզուի յատկութիւնով, խօսքերի բնուորութիւնով եւ կամ այլ եւ այլ մանրանք նշաններով կարելի լինէր հետեւեալին, թէ գիրքը գրած է իրաւ որ քրիստոսի առաջ եւ այն վազարակ Արշակունւոյ ժամանակները, Օ՝ այն ժամանակ, Մար-իթոս Կասառարեանի գրքի գիտի որ մի վերագործ ազգային տն պէտք է սահմանները» «Երազկացեալ» ալ ամենայն սրտախախտեմ կը ծայրակի այն օտմանի աշխուժութիւն, էթէ կարելի ըլլայ երեւ հաստատել՝ Պր. Բժշկապետին իրաւամբ պահանջած ապացոյցմանը — գոյութիւնը . . . բայց առ այժմ մտաւայ կ'ընենք, որ գտնուածը նոյն իսկ Մար-իթոսայ գիրքը չէ՝ այլ Միքայիլ Ասորայի եւ ուրիշ մէկ պատմագրութեան մէջ գտնուած են Մար-իթոսէն քաղուած քերք:

2. «Կալիլէյ շաբաթները թիւթին կը հրատարակէ: Գտնուած 4/16ին սկսած է Պր. Գովհան Փալազեան «Կալիլէյ հրատարակել: Գտնէ այս անգամ յարտախախտութիւն Այս հրատարակութեան մտաքին 0,25 «ի նպատակ Ազգ. Հիւանդանոցի» եւ, յոսանք որ քաղաքութեան գտնէ: Բաւական հետաքրքրական է առաջին թիւին պարունակութիւնը: — Պր. Միհրան Գովհանեան բուական յալոյ յօդուած մ'աւել «Յրանական վեպերու գեր մը մէջ, անուամբ, ուր կ'ըսուի թէ «Վինետիւն Միխիլարեանը Ասորայի մէջ գտնուելով հանգեք, փոխառել Գերմաներէն վեպեր թարգմանել, Յրաններէ մանկական մտանադարանի մը շարքն առեք եւ վարդանի իշխանները դիւն, Լուսինիւն եւն եւն, դուրսիկ վեպերներն Յրաններէն մը լեզուին փոխեր են»: 2/4րդանք որոշ իմանալ թէ Պր. Գովհանեանին թիւ ըսել կ'ուզէ: Այս մը տպարանը տպուած է վարդանի իշխաններէն, Հէլլէն, եւն եւն, բայց Գովհանի քննադէ չէ, այլ — գերմաներէնէ: Հէլլէնական է Շիւս, որուն գործերը՝ լեզուի պարզութեան, նիւթերու զեղեկութեան համար թարգմանուած են — Գովհանի, ուրեմն «Յրաններէն մանկական մտանադարանի» մը շարքն մեկտնութեան կորած է քանի որ սկզբնապէրը գերմաներէն է:

3. Միքայիլ-Կալիլէյ 1896 թուին «Մարի» մէջ (Թիւ 1) կայ այս տիտղոսով շարունակելի յօդուածի մը առաջին մասը: Միայն խմբագրութեան ուղղութեամբ գրքերէն գտնուելով՝ ունեցած անցեալ տարի 98 հայերէն գիրք, որոնցմէ 49 ինքնադիր (ինքնուրոյն): Տպուած գրքերու (ծուական կոչմանէ) ամենամեծն էր «Գուցակ ձեռագրաց Վինետի Միխիլարեանի Միտանութեան», իսկ ամենափոքրը՝ Կանթիլիկոն (1/32 մուլ, երես 15, երեսանէ): «Բովհանեանի թիւն կողմից» լայն տեսած գրքերը այսպէս են բաժանուելու: 1. Վաղարշութիւն եւ խմբագրութիւն — 38. (Ինքնուրոյն — 15, թարգմ. 23) 2. Կրանական-բարդական 6,

կենսագրութիւն — 4. 3. Տեղագրութիւն — 3. 4. Հնագիտութիւն, պատմական ուսումնասիրութիւն, հին մատենագիրներ եւ նրանց քննադատութիւն — 12. 5. Գաղութեան բանահիւսութիւն, աղագրութիւն — 4. 6. Բժշկական-առաջընթացական 1. 7. Դասագիրք — 3. 8. Ժողովրդականութիւն երգանութիւն — 3. 9. Մանկական — 6. 10. Զանազան հրապարակութիւն — 1. 11. Ժողովածուներ — 2. 12. Լեզուագիտական — 1 հատ. Ունենէ շատ տարած է թիֆլիսի 56 հատ. «Սպաղային են, էլ թիֆլիս — 10 հատ. Վենետիկ — 7, Վիեննա — 6, Բագու — 5, Գեանաբարդ — 4, Ալեքսանդրապոլ — 3, Մոսկովա — 2, Երեւան — 2, Եւլչի, Կ. Պոլսոյ, Արագածոյն մի մի հատ...» Վիեննա տպուածներուն թիւն է — 9, նոյնպէս Կ. Պոլսոյ տպուածներուն թիւն է — 3: Այլ շարունակութիւն այս յօդուածը «Մշակ» թ. 2, 3 եւ թ. 4 երև. մէջ:

4. «Մշակ» յարձ. բերած էին յօդուածին երէցորդ Իւլիան Ժաշ. «Հանգեալ Ամսթերդամի Գուշուար թուին մէջ (ա. «Դարձեցի Կոնստ. 13) մոտգիր բառ էրք «РУССКАЯ МЫСЛЬ», ամսագրին մէկ յօդուածին վրայ: «Մշակը» (Թիւ 1) տեղեկութիւն կու տայ երկրորդ եւ վերին մասին վրայ: Ոչ թէ միայն համաժողով եղ. յամենայնի ուսգիտականին, այլ մեր համադրէն իսկ է՝ թէ իր փառաբանութեան ինքնուրոյն պատգանքին տնթիւ են, միայն թէ ուրիշներն ալ համադրէին: Այլ յամենայնորներն այս ուստ գիտականին գրածն անհնաւ:

5. Լրագրչիւն: Ըստ անգամ որոշումը կը լռուի որ լրագրաց թէ չեղբն պարտականութեան են թէ՛ մանաւանդ արտաքին ձեւին նկատմամբ: Վերջերս հրատարակուած նոր լրագրներու կողմանէ կրնար նկատուիլ թէ անուրի՝ արտաքին ձեւին առում — առաջնութիւնը: Համեմատելով «Հայրենիքն», «Արեւելքի» հեա՝ լրագիր կարգադրողներն կրնան հաստատել թէ ինչպէս գիտաւ կը կարգադրուի «Հայրենիք» իր փոքր դիրքին պատճառաւ: Ընդհանրապէս տանկաւայ լրագրներն սիրահար են գաղղիական մեծագիր. ա. մեծամտը ձեւին, ուր ընդհակառակն գերմանականներն առանց բացառութեան, ունին դիւրատար ձեւ մը: Կրնայ, օրինակ ապագա «Իրեւանի» Մախա, Ջերիսիւ, Արեւադիւր, Նոյն մասին ու զորքն պահելով, փոխանակ in folio ապելու, in 4՝ (քառասուն) ապելով, որով փոխանակը գերմանական լրագրաց փոքր բայց դիւրատար ձեւեր: «Նոր տարւոյ տաթիւ ուսումնայ մասին մէջ նորութիւն մը կայ, այսինքն. մինչեւ հիմայ երբեք երբեք «Մշակ» կը հրատարակուէր 1½ թերթի (6 էր)՝ «Արեւ. դանգն» ալ քանի մը թուերուն մէջ հետեւած է այս օրինակին: «Նոր-Վար» քիչ մըն ալ յառաջ տանելով այս նմանութիւնը, փոխանակ 6-8 էր առում է: Եւստանք՝ այս բացառիկ թերթներն միտատեալ հաստատութիւն փոխանակ, այսինքն փոխ 6, 8 եւն էլ հրատարակուի, որ միայն արտախական երեւոյթ է, ըստ որում նշան է նախ միջուակ են, եւ երկրորդ, լրագիր կարգադր. սովորութեան ընդհանրապարտ: Այս քանի մը էլ յա-

կուածին միտատեալ տեղագրութիւն կրնան բաժա. նարգներն պահանջել խմբագրութիւններէ, բայց ամենէն ապու պահանջմն է, նորաւոր բաժա. նարգներ գտնուի ...:

6. Հայերէն կնիքագրութիւններ: Նոր ըջնիքի մէջն ալ կը շարունակուի «Արեւելեան Մամուլ» մէջ (Թիւ 1, 2) հին ապագրութեանց հրատարակութիւնը: Եղբուսագիրք՝ 8. Վ. Պ., կը միշտ այս անգամ «Հայիկ. Մատենագրութեան» մէջ շարունակուած ծաղկանքն միւս ապագրութիւններն ալ, որով փոխանակը 8 ապ.:

Ն. Տպգ.	1688,	Վենետիկ,	Ի Տպ.	Թաղեհոսի
Բ.	"	1729,	Կ. Պոլսոյ,	"
Գ.	"	1732,	"	"
Դ.	"	1742,	"	"
Ե.	"	1793,	"	"
Զ.	"	1799,	"	"
Է.	"	1873,	Երուսաղէմ,	Ս. Երուսաղէմ
Ը.	"	1874,	Վաղարշապատ,	Ս. Էրիւրանքն,

7. «Սովետիկ» անունը: Սովետիկի անունն է — Երթերի պատմութեան քիչ շատ նոյնութեանց մատնացող բաժն էր Պրոֆ. Գ. Խաղաթեանը: Հետեւողներն կը գտնենք «Մախի» մէջ (Թիւ 1) Ս. Մ. Գասպարեանի մէկ փոքրիկ յօդուածը: «Պարսից թագաւորներէ» Երթերի զիբնի (Ա. դար, իննեորդ համար) մէջ յիշուած Արտաշէսի կնիք անունն էր Վէլիկ. Պաղպղէ Հասպի հրատարակած հոյ. աշխարհագր. Ատտաւանաշէսէ մէջ գրուած է Վաշիկ՝ երբայական բնագրին հաւանային թերեւս: Երթեանանց թարգմանութեան մէջ այդ բառը յոյնացի ու եղբն է 'Αστίον — Ասթին. առ այլ, հայերէն գրադար Ատտաւանաշէսէ մէջ՝ լուի ձայնաւորի մը յաւելումով՝ եղբն է Ասթին. առ հոն՝ Երթերն Ա. 9: Ըստ դիւրին էր մեզ ինչ մանիւրի մը յաւելումով ու առանց փոխկն յետեւէն ընթերցումով Ասթինէ փոխել Սովետիկի (??): Օրինակներ չեն պակսիր յետեւէն ընթերցումով կարգուած բառերն եւ վանկերն:

Ներկայ նպատակին կը բաւեն ըստական գիտականներն առ, առ, առ, գառ, գառ (??): Անկէ առելին պահանջողները կրնան առ. այժմ՝ զիմը Ատաւանաշէսիցն ուրիշ եւս յաւելուիլութիւն ցոյց կու տան այս մասին. անոնց համար գտած եղբն է, բայց զիմը զիմը: Հիմա՝ եթէ համոզուեցանք որ մեր Սովետիկը Պարսից Վաշիկն է՝ կրնանք ասոր նշանակութիւնը տալ. ... Վէլիկի (անշ) ինչպիսիւն բառ է՝ Թէ Վէլիկին եղած է Ատթիկի, — կարելի է, բայց գերմանականութեւն բառած օրինակն հիմնովին սխալ է. ա. համար օտաւութիւն է այս բառին, ա.՝ այդ-ին ու՝ այն-ին, եւ ոչ ըջնիք՝ առ, գառ, նա բառաւոր. յին սխալութիւն (կամ գեղեցիկ) հայերէնի մէջ նոր չէ. ա. — այլ, եղբայր — ապար, հայր — հոր, մայր — մար, այս վերջին օրինակներն ունին լեզուագիտական երկրորդ ձեւ մըն ալ. այլ — էլ, եղբայր — ապար, հայր — հեր, գառ — գիւլ եւն եւն: Գրական օրինք մըն է, որ հաւ ալ օտաւութիւն կը գտնուի. «Ար յոյժ ցուցանե, սքին ցուցանե,»

